

Militaire Moestuin

Voorafgaande aan mijn voorstel kwam ik in gesprek met Don Wildeboer hij heeft geografisch en historisch onderzoek gedaan naar een eventuele militaire boomkwekerij en aanplanting op fort Vijfhuizen. Oude kaarten geven aan waar deze boomkwekerij geweest zou kunnen zijn en recentere foto's geven een streekgewest aan en een enkele boom. Wel is er veel informatie over de begroeiing bij de forten van de stelling van Amsterdam. Moeilijk valt volgens Don een conclusie te trekken of de boomkwekerij er nu daadwerkelijk geweest is en op wat voor manier en met welk soort bomen deze aangeplant zou zijn. In de stukken die ik van hem kreeg zat een voor mij intrigerende brief aan de Stellingcommandant waarin sprake is dat rijksgronden rondom diverse forten van de stelling waaronder die van Vijfhuizen beschikbaar gesteld worden voor de aanleg van moestuinen. Wat er dan in deze moestuinen aangeplant zou kunnen worden vanwege algemene voedselschaarste en ter ondersteuning van de soldatenmaaltijden wordt niet vermeldt. Zodoende een kort onderzoek naar de geschiedenis hiervan:

In het begin van de twintigste eeuw kwam er meer voedsel binnen het bereik van arbeiders. De Eerste Wereldoorlog bracht daar verandering in. Nederland was niet in oorlog, maar ondervond wel hinder van de omstandigheden. In 1914 kwamen graantekorten en het importeren van graan ondervond problemen zodat noodbrood gemaakt werd van aardappelmeel.

De regering riep de bevolking op tot het op grote schaal verbouwen van aardappelen en peulvruchten. Braakliggend land, volkstuintjes, stadsparken, voetbalvelden, fabrieksterreinen, bermen langs wegen en de duinen werden als akkerland gebruikt. De openbare ruimte werd op een nieuwe, onderscheidende manier gebruikt en dit werd aangemoedigd door de overheid. In winkels kwamen surrogaatproducten zoals tulpenmeel, theesurrogaat zoals bramenthee, eikelkoffie en kunstsigaren gemaakt van kersenblad, aardappelloof of in synthetisch tabakssap gedrenkte bloemkoolbladeren.

Tot 1916 ging het wel maar daarna stagneerde de in- en uitvoer van goederen. Brood en ander voedsel ging op de bon en er kwamen gaarkeuken. In januari 1917 was een rantsoen voor brood ingesteld. Op 28 juni 1917, toen er geen aardappel meer te krijgen was, werd bekend in de volkswijken van Amsterdam, dat er in de Prinsengracht een schip met aardappelen lag, bestemd voor het Duitse en Engelse leger (in ruil voor brandstof). De arbeidersvrouwen van de Oostelijke Eilanden en de Czaar Peterbuurt plunderden het schip, om hun gezinnen te kunnen voeden. In 1918 werd een motie in de tweede kamer ingediend waarin voorgesteld werd om de militaire voedselvoorraden die nog wel voorhanden waren aan de burgerij ter beschikking te stellen.

Maar waaruit bestonden deze voorraden en wat aten soldaten in Nederland aan het begin van de 19^e eeuw? Een verslag uit 1913 betreffende de voeding van het personeel van het leger ligt ter inzage in het legermuseum te Delft. Dit verslag betreft bezoeken aan kazernes, keukens, rustkamers. Waaronder vijf forten van de Stelling van Amsterdam en kwartieren betrokken door soldaten die deelnamen aan het zuid front van deze stelling en keukenwagens.

De soldaten bleken zware, eentonige vaak smakeloze rantsoenen te eten. Bij het vaststellen van rantsoenen werd geen rekening gehouden met melk en verse groenten, deze werden beschouwd als genotsmiddelen. Sommige levensmiddelen hadden aparte voorschriften, bijvoorbeeld brood diende minstens 8 procent tarwebloem te hebben. De ochtend maaltijd bestond uit brood, boter soms kaas en koffie en de middagmaaltijd uit aardappelen, groenten, vlees en vet of bruine bonen, kapucijners en grauwe erwten of erwtensoep met spek en soms gort of rijst als nagerecht. De groenten tijdens het middageten bestond uit wortelen, uien, appelen en witte kool. Aan de voedingswaarden van groenten werd destijds niet veel waarde

gehecht. Zo las ik in een voedingsgidsje uit die tijd dat groenten vooral veel water bevatten en 'hoger in prijs zijn en zodoende minder voedingswaarde bevatten'(?!), verder 'bevorderen ze de spijsvertering en bevatten ze ijzer'. Opvallend hier is dat bijvoorbeeld nergens over vitamines in groenten wordt gesproken.

De hoeveelheden voedsel voor het leger waren groot, eentonig en naar huidige maatstaven te vet. In praktijk draaide het meestal uit op aardappelen, erwtensoep en bruine bonen, iets wat het binnenmilieu van de forten niet ten goede kwam. Een deel van de dienstplichtigen had het qua eten vaak van huis uit nog slechter. Zij hadden moeite met dit zware, machtige voedsel. Het aardappelgebruik lag bij soldaten bijzonder hoog. Weinig prijs werd er gesteld op peulvruchten, rijst e.d.

Militaire Moestuin

Mijn voorstel voor het kunstfort betreft de plek waar de boomkwekerij op oude kaarten ingetekend staat; de Geniedijk en in de punt van het weilandje behorende bij de boerderij. Uit mijn onderzoek blijkt dat toen voedsel schaars werd in Nederland voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog, openbare ruimte ter beschikking gesteld wordt voor het verbouwen van voedsel waardoor het tijdelijk zijn oorspronkelijke bestemming verliest. Voetbalvelden, fabrieksterreinen en zelfs bermen langs wegen werden als akkerland gebruikt en zo ook het fortterrein van Vijfhuizen. Dit gebruik werd zelfs door de regering gestimuleerd.

Wellis waar niet uit directe hongersnood maar om andere redenen is dit anders denken over voedsel en het zoeken naar nieuwe mogelijkheden qua concept, ontwikkeling en innovatie ook in deze tijd heel actueel. Iedereen kent inmiddels dak, geveltuinen en imkers in de stad. Zo is Schouwen-Duiveland is deze zomer een zeeboerderij geopend waar wieren onder vloten gekweekt worden die eetbaar zijn en als brandstof kunnen worden gebruikt.

Dit anders denken over openbare ruimte in relatie tot voedsel wil ik visualiseren door op de plek waar de boomkwekerij geweest zou kunnen zijn in het bestaande landschap op de geniedijk de contouren van de kwekerij te visualiseren. Het betreft een bijna rechthoekig vlak zoals dit op oude kaarten zichtbaar was. Het ontwerp voor de moestuin wordt aangeplant als een landkaart over bestaande landschappelijke vormen, in ieder geval dienen de begrenzingen van de moestuin de precieze vorm van de vroegere boomkwekerij te volgen en deze zichtbaar te maken in het landschap middels paden of kleine fruithagen. Wortelen, uien, appelen, witte kool, oude rassen aardappelen, kapucijners en erwten kunnen in een verspreid patroon in kleine vlakken verbouwd worden (zoals in de brief van de commandant wordt aangegeven) binnen deze rechthoek(zie afbeelding schets). Aangezien het niet zeker is dat er ooit een boomkwekerij geweest is lijkt een moestuinvorm het meest geschikt. Eventueel zouden kleine bessen struiken, of laagstam fruit tot de mogelijkheden kunnen behoren. Ik besef dat het gebied kwetsbaar is en dat met zorg gekeken moet worden hoe het project te realiseren maar het ontwerp kan een belangrijke sociale functie voor de omwonenden van het fort worden weggelegd waarbij ook het onderhoud gewaarborgd kan worden. Het betrekken van omwonenden is een eerste vereiste om het succes van het project te kunnen waarborgen.

Annechien Meier, juli 2011